

Atens demokratisering förklarad

Drevs antikens demokrati av enskilda visionärer eller knuffades de mot demokrati av ekonomiska och demografiska krafter?

Innehållsförteckning

Kortfattat om den atenska demokratin.....	2
Atens demokrati: ur ett samtida eller historiskt perspektiv?.....	3
Historiebruk: Aten – demokratins vagga?.....	3
Aktörer & strukturer.....	3
Individer som banade vägen för den atenska demokratin.....	4
Solon och skuldsloveriet.....	4
Tyrannen Peisistratos.....	5
Kleisthenes och demokratin.....	5
Strukturella samhällsförändringar.....	6
Utlänningar, slavar och kvinnor i Aten.....	7
Sammanfattning.....	7

Den atenska demokratins framväxt

*"... analysera historiska förändringsprocesser ur olika perspektiv ..."*¹

En av mänsklighetens mest betydelsefulla förändringsprocesser är framväxten av stater och hur deras styrelseskick förändras över tid. Ibland är förändringarna snabba och stora, ibland utdragna och stegvisa. I kursen analyserar vi förändringsprocesser utifrån fem återkommande begrepp: **aktör**, **struktur**, **perspektiv**, **förändring** och **kontinuitet**.

För 2,500 år sedan blev **stadsstaten** Aten en **demokrati** som under ett par hundra år styrdes av tusentals vanliga män: hantverkare, keramiker, bönder. Huruvida det var världens första demokrati tvistar historiker, men att det är antikens och historiens mest kända demokrati råder ingen tvekan. De antika atenarna lämnade både fysiska **kvarlevor** och **skriftliga källor** som berättar om stadsstatens styrelse. Vi vet alltså relativt mycket om hur den fungerade. I den här texten görs ett försök att besvara frågorna: Varför blev Aten en demokrati? Vilken roll spelade enskilda personer som Solon och Kleisthenes för demokratins framväxt? Hur påverkade sociala och ekonomiska klyftor och förändringar inom krigföringen statsskicket?

Kortfattat om den atenska demokratin

Bild: Pnyx, kullen där tusentals medborgare samlades för att debattera och rösta.

1

<https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/program-och-amnen-i-gymnasieskolan/hitta-program-och-amnen-i-gymnasieskolan-gy25/hitta-program-och-amnen-i-gymnasieskolan-gy25/search/subjects/HIST?v=1#HIST1B00X>

Atens demokratisering förklarad - Text till historia nivå 1B HT26

Den atenska demokratin var en form av **direkt demokrati**, där tusentals fria, infödda atenska män som passerat 20 år fick ta beslut i **folkförsamlingen** och delta i stadsstatens domstolar och dess dagliga skötsel. Statsskicket förutsatte yttrandefrihet och ansvarstagande. Demokratin innebar att ca. 10–20% av befolkningen var direkt delaktiga. Slavar, utlänningar, kvinnor och barn saknade rösträtt och formell makt.

Atens demokrati: ur ett samtida eller historiskt perspektiv?

Om stadsstaten Aten skulle bedömas utifrån [V-Dem-institutets](#) och [Freedom Houses](#) demokratikriterier idag, skulle poängen bli relativt låga, framför allt när det gäller vilka som inkluderades. Antikens Aten skulle dock få mycket höga poäng i politiskt deltagande. Den atenska demokratin var inte samma som dagens svenska. Vi behöver förstå (minst) två saker: antikens atenare trodde att makter i form av gudar och gudinnor la sig i vad vi människor sysslade med. Det fanns ingen tydlig gräns mellan religion och politik. Idén om människors lika värde framstod för dem som **världsfrånvänd**, exempelvis var slaveri inte ifrågasatt utan något lika självklart som att somliga dör unga medan andra får långa liv. Vidare bestod inte världen av stater i samma mening som idag. Aten var en stor stadsstat (**polis**) under antiken men inte enkelt jämförbar med stater som dagens Danmark eller Indien. I kursen ska vi i första hand försöka förstå den atenska demokratin utifrån ett historiskt perspektiv.

Historiebruk: Aten – demokratins vagga?

”...analysera och utveckla kunskaper om hur olika människor och grupper i tid och rum har använt historia samt ges möjlighet att reflektera över kulturarvens betydelse för identitets- och verklighetsuppfattning.” (saxat ur ämnets syfte)

Idag ser vi gärna Atens demokrati som en startpunkt på en utveckling som ledde fram till vår moderna demokrati i en rak linje via revolutioner och personer som John Locke, Emmeline Pankhurst och Martin Luther King. Men historiskt, kanske förvånande, har ofta den atenska demokratin beskrivits som ett farligt och misslyckat experiment. Ska verkligen fattiga bönder och hantverkare ta politiska beslut? En av antikens mest kända greker, filosofen **Platon**, var mycket skeptisk till demokratin eftersom **folkdomstolen** dömde hans mentor och lärare **Sokrates** till döden. Revolutionärerna som ville skapa nya samhällen i 1700-talets Amerika och Frankrike såg den **romerska republiken** som förebild snarare än Atens demokrati. Sokrates dödsdom var länge något som effektivt svartmålade demokratin och det var först i och med den moderna demokratins genombrott vid förra sekelskiftet som den atenska demokratin dammades av och började ses som startpunkt och vagga för vår moderna demokrati.

Aktörer & strukturer

”I undervisningen ska eleverna arbeta med historiska begrepp, frågeställningar, förklaringar och olika samband i tid och rum för att utveckla förståelse av historiska samhällsförändringar. Att arbeta med historisk metod ska också ingå i undervisningen. Det innebär att eleverna ska ges möjlighet att söka, granska, tolka och värdera olika typer av källor samt använda olika teorier, perspektiv och begrepp som förklarar och åskådliggör historiska förändringsprocesser.” (saxat ur ämnets syfte)

Men hur kan det komma sig att Aten lät inrätta en form av styre där medborgarna, *demos*, fick vara med och bestämma? Fram till de demokratiska reformerna på 500-talet före Kristus hade Aten styrts av såväl kungar som adliga släkter och **tyranner**.

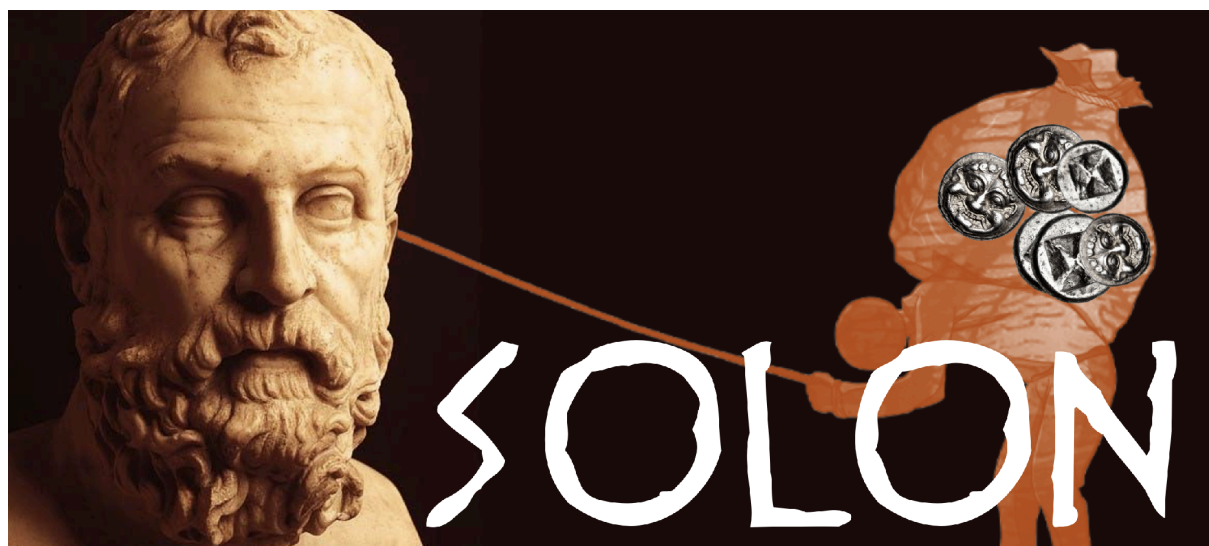
Vanliga perspektiv på utvecklingen av demokratin i Aten är dels att demokratiseringen skedde på grund av handlingskraftiga personer (**aktörer**) som lystes upp av idéer och genomdrev viktiga **reformer**, dels förklaras förändringen med mer opersonliga krafter (**strukturer**) som gynnade en demokratisk förändring, till exempel konflikter mellan olika **samhällsklasser** och förändringar i ekonomi och krigföring.

Individer som banade vägen för den atenska demokratin

Det är framför allt tre personer som brukar lyftas fram när Atens politiska och demokratiska utveckling under 500-talet före Kristus ska förklaras: **Solon**, **Peisistratos** och **Kleisthenes**.

Solon och skuldslaveriet

*"...det rådde under lång tid en konflikt mellan de förnäma och det vanliga folket. Statsskicket var nämligen **oligarkiskt** i alla avseenden, och framför allt var de fattiga – tillsammans med sina hustrur och barn – underkastade de rika som om de vore deras slavar. [...] Nästan all jord ägdes av ett fåtal. Om människor inte kunde betala sina **arrenden** kunde både de själva och deras barn tas som slavar. För alla lån utgjorde **gäldenärens** person säkerhet ända fram till **Solons** tid. Han var den förste som trädde fram som folkets förkämpe."*²

Solon var en atensk **arkont** som genomförde politiska reformer omkring år 594 f.Kr. Han verkade i en tid då Aten präglades av sociala och ekonomiska konflikter mellan den landägande **aristokratin** och skuldsatta småbönder. För att förhindra inre strider fick Solon i uppdrag att reformera stadsstaten.

Hans mest kända reform var att avskaffa **skuldslaveriet** och befria de atenare som riskerade att förslavas på grund av skulder till aristokratin. Därmed minskade han de sociala motsättningarna och stärkte de fria medborgarnas ställning. Solon förändrade också det politiska systemet. Tidigare hade politiskt inflytande i hög grad varit knutet till de aristokratiska släkterna. De högsta ämbetena, såsom **arkonterna**, förblev reserverade för de rikaste. Välbärgade män, till exempel rika handelsmän, utanför aristokratin kunde nu göra

² <https://en.wikipedia.org/wiki/Solon>

Atens demokratisering förklarad - Text till historia nivå 1B HT26

politisk karriär. Alla fria manliga medborgare, fattiga som rika, fick också rätt att delta i **folkförsamlingen** och rösta ja eller nej till förslag. Solon stärkte även folkets roll i rättsskipningen genom att ge medborgarna möjlighet att överklaga beslut till domstolarna. Detta innebar att rättsväsendet inte längre var helt kontrollerat av aristokratin.

Reformerna skapade inte demokrati, men de bröt aristokratins **monopol** på makten och öppnade det politiska systemet för bredare grupper av medborgare. Därigenom lade han grunden för den demokratiska utveckling som fullföljdes av Kleisthenes nästan hundra år senare.

Tyrannen Peisistratos

Peisistratos styrde Aten som **tyrann** (olaglig enväldshärskare) under större delen av perioden 546–527 f.Kr. Även om han inte införde demokrati menar många historiker att hans styre bidrog till demokratiseringen genom att hans styre ytterligare försvagade de mäktigaste aristokratiska släkternas politiska makt. Samtidigt stärkte han den **centrala statsmakten**, främjade handel och jordbruk samt skapade en större gemenskap mellan **Attikas** olika delar: landsbygd, kust och stad. Peisistratos politik anses ha utvecklat Atens ekonomi och handel.

Peisistratos byggde sin makt på personligt styre och inte på folkligt självstyre. Hans son Hippias ärvde makten efter sin far och när han föll kunde **Kleisthenes** utnyttja maktvakuumet. Peisistratos "tyrannstyre" accepterades bland annat för att många önskade slippa de aristokratiska maktstriderna. Av det skälet ses Peisistratos ofta som en indirekt men viktig länk mellan den aristokratiska staten före Solon och den demokrati som utvecklades efter Kleisthenes reformer.

Kleisthenes och demokratin

Kleisthenes brukar ofta kallas den atenska demokratins grundare eftersom hans reformer omkring år 508/507 f.Kr. skapade de **institutioner** som gjorde folkstyret möjligt. Han kom själv från en aristokratisk familj (**alkmoiniderna**) och drevs delvis av en maktkamp mot andra mäktiga släkter. Genom att söka stöd hos vanliga medborgare kunde han besegra sin rival **Isagoras** och genomföra omfattande förändringar av det politiska systemet. Kleisthenes skapade institutioner som gjorde det möjligt för atenarna att bli demokrater. Historiker menar idag att Kleisthenes sökte stöd hos folket för att han annars hade förlorat maktkampen med Isagoras.

De gamla indelningarna efter släkt och lokala maktgrupper ersattes av nya administrativa enheter, **demer**, och tio nya stammar (**fylen**). På så sätt försvagades de aristokratiska familjernas inflytande ytterligare och fler medborgare knöts direkt till staten. Såväl fattiga som rika atenare var "folkbokförda" i en **dem** (ungefär som en stadsdel).

Kleisthenes reformer förnyade också **rådet**, femhundramannarådet (**boulé**), där medborgare från hela Attika deltog och förberedde folkförsamlingens beslut. Därmed stärktes folkförsamlingens ställning som den centrala politiska institutionen, medan rådet fungerade som dess arbetsorgan. Reformerna gav fler medborgare möjlighet att delta i den offentliga debatten. Därigenom lades grunden för den höga grad av yttrandefrihet som kom att känneteckna den atenska demokratin senare.

Kleisthenes skapade inte en fullständig demokrati i modern mening men hans reformer förändrade maktförhållandet mellan elit och folk. Genom att ersätta släktbaserad makt med politiska institutioner byggde han grunden för den demokrati som utvecklades vidare under 400-talet f.Kr. Få tror idag att Kleisthenes drevs av höga demokratiska ideal, utan det verkar ha varit en kombination av **krass** maktkamp och viss tilltro till demokratin som system. Han var skicklig i att övertyga atenarna om att hans reformer egentligen var en återgång till hur Aten styrdes i äldre tider och inte något modernt påhitt. Atenarna var djupt **konservativa** och inga naturliga **revolutionärer**. De aristokratiska släkterna kunde också acceptera förändringarna trots att de tappade viss politisk makt – släkterna förblev förmögna och inflytelserika men på delvis nya sätt. Några av de mest kända atenska politikerna från den demokratiska perioden är **eupatrider** (adelsmän): Perikles, Cimon och Alkibiades.

Strukturella samhällsförändringar

Under lång tid förklarades Atens demokratiska utveckling främst med enskilda politiska reformatorer som Solon och Kleisthenes. Dagens antikhistoriker betonar att demokratin också växte fram ur långsiktiga samhällsförändringar. Tre strukturella förklaringar har blivit särskilt vanliga: (1) att sociala konflikter ledde till demokratiska reformer, (2) att samhällsutvecklingen krävde tydligare institutioner och (3) att förändringar inom krigföringen också påverkade styret av Aten.

Sociala konflikter

Historikern **Josiah Ober** menar att Aten under 500-talet f.Kr. präglades av återkommande motsättningar mellan rika och fattiga. Om dessa konflikter inte löstes riskerade stadsstaten att drabbas av politiskt våld och i värsta fall inbördeskrig (**stasis**).³ Demokratiska reformer blev därför ett sätt att skapa stabilitet genom att ge bredare grupper inflytande över stadsstatens beslut. Demokratin var alltså inte bara ett uttryck för jämlikhetsideal, utan också en praktisk lösning på ett allvarligt samhällsproblem.

Ett mer komplext samhälle krävde nya institutioner

Den andra förklaringen betonar hur Aten utvecklades från ett samhälle dominerat av mäktiga släkter till en fungerande stat med gemensamma institutioner. Den danske historikern **Mogens Herman Hansen** framhåller att växande befolkning, ökad handel och ett mer komplext samhälle gjorde de gamla klanstrukturerna otillräckliga. För att skapa ordning behövdes lagar, domstolar och politiska institutioner som accepterades av hela medborgarkollektivet. Reformen som Solons lagstiftning och Kleisthenes omorganisation av Attikas distrikt kan därför ses som steg i en längre process där staten gradvis stärktes på aristokratis bekostnad – och att Aten alltmer blev en stat, snarare än samling byar som samarbetade under lokala klanhövdingar.

Krigföringen

Krig mellan stadsstaterna var vanliga och en tredje förklaring som ofta diskuterats är att krigföringen i den antika grekiska världen förändrades; de vanliga fotsoldaterna (**hoplitterna**) blev allt viktigare för att vinna segrar på slagfälten. När fler fotsoldater behövdes och deras

³ <https://purl.stanford.edu/ns716ny8079>

Atens demokratisering förklarad - Text till historia nivå 1B HT26

betydelse på slagfältet blev viktigare krävde de helt enkelt större politiskt inflytande. Hopliterna förstod sitt värde. Tidigare hade krigföringen främst skötts av de rika markägarna men i takt med att fler vanliga atenare krävdes för att strida effektivt demokratiserades styret i Aten.

Sett ur ett strukturellt perspektiv uppstod den atenska demokratin alltså inte genom en enda reform eller en enskild ledares vision. Den växte fram ur samspelet mellan sociala konflikter och behovet av att bygga en stabil och sammanhållen stadsstat som kunde strida effektivt.

Utlänningar, slavar och kvinnor i Aten

De senaste 50 åren har många forskare undersökt hur det demokratiska Aten sågs av andra än de fria männen – det vill säga de som inte betraktades som fullvärdiga medborgare med rösträtt.

Metoiker, bofasta utlänningar, spelade en viktig roll för stadsstaten, framför allt inom handel och hantverk. Invandrade män saknade rösträtt och fick betala en särskild skatt som atenarna slapp. De förväntades också bidra i händelse av krig. En av de mer kända är metoikern och filosofen **Aristoteles** som skrev en hel del om Atens demokratiska system. Han skrev som filosof snarare än som privatperson och han problematiserade inte medborgarskapets grunder. Att den tredjedel av stadsstatens befolkning som ägdes som slavar saknade rösträtt är inte förvånande. De källor som berättar om slavernas syn på stadsstaten är antingen indirekta eller berättade av andra. Källorna berättar bland annat att tusentals atenska slavar som slet i silvergruvorna rymde när **Sparta** invaderade Attika på 400-talet f.Kr. – man kan säga att de röstade med fötterna.⁴ På samma sätt är det med Atens kvinnor - deras röster saknas också i det skriftliga källmaterialet. Att antikens Aten var en manlig hierarkisk kultur råder ingen tvekan, frågan är vilken betydelse och grad av inflytande kvinnor gavs. På den punkten är forskarna oense. Kvinnor ledde ofta privata och offentliga kulter och ceremonier, och en del forskare argumenterar, däribland historikern **Josine Blok**, att kvinnor sågs som medborgare, men med andra funktioner än män.⁵ De allra flesta forskarna anser emellertid att endast de fria männen betraktades som medborgare och situationen var liknande i andra demokratier under antiken.

Sammanfattning

Här ska du/ni skriva en relativt kort (ca 150-250 ord) sammanfattning av vad texten handlade om. Vad handlar texten om? Vilka är de viktigaste förklaringarna? Vad kommer texten fram till?

Exempel: *Texten handlar om varför Aten blev en demokrati och besvarar frågan genom att berätta om tre aktörer ... I texten förklaras också några strukturella faktorer till att Aten blev en demokrati ... Enligt texten kan Atens demokratisering förklaras av ...*

4

<https://www.svd.se/a/c9b20c4a-2420-4dca-a6bb-f8846749a0fd/god-tillgang-pa-slavar-i-antikens-grekland>

⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Women_in_classical_Athens och https://assets.cambridge.org/97805211/91456/frontmatter/9780521191456_frontmatter.pdf